

УДК 371.14

Раїса Пріма, Руслана Рославець, Світлана Орлова

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)***ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ¹**

У статті проаналізовано деякі аспекти проблеми формування екологічної компетентності майбутнього вчителя з позиції зміни його ролі й значення у подоланні екологічної кризи, підвищення міри відповідальності за результати екологічної освіти підростаючого покоління. Акцентується увага на необхідності дотримання змістовно-функційного, акмеологічного підходу до визначення сутності екологічної компетентності майбутнього педагога. Наголошується на важливому значенні для формування екологічної компетентності екоцентричної екологічної свідомості, що забезпечує розуміння особистістю суті екологічних проблем, їх природи і джерел розвитку, усвідомлення ролі й можливостей екологічної освіти у розв'язанні екологічних проблем; потреби особисто брати участь у природоохоронних заходах, моральної відповідальності у стосунках із природою; вмінні проводити просвітницьку роботу. Уточнено співвіднесеність понять «екологічна культура» та «екологічна компетентність».

Ключові слова: екологічна діяльність, екологічна компетентність, екологічна культура, екологічна освіта, екологічна свідомість, майбутній учитель.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах реформування освіти в Україні, пов'язаних, передусім, із трансформацією індустріального суспільства в постіндустріальне, постає необхідність підготовки мобільного фахівця, орієнтованого на постійне самовдосконалення, спроможного самостійно приймати рішення, перебувати в когнітивному консонансі з навколишнім середовищем. Сучасна ж екологічна ситуація, що склалася в багатьох регіонах України й на планеті загалом, зумовлює включення до структури як професійної компетентності фахівця, так і громадянської компетентності людини екологічної складової, яка б дозволила своєчасно знаходити правильні (з позиції мінімального ризику для здоров'я людини і якості навколишнього середовища) вирішення проблемних екологічних ситуацій [1]. Це окреслює перспективи подальшого співіснування людини з природним довкіллям, і водночас, актуалізує необхідність формування екологічної компетентності вчителя, що набуває сьогодні особливої значущості в контексті забезпечення екологічної безпеки суспільства, утвердження України в сучасному міжнародному освітньому просторі.

Відзначимо, що вітчизняна вища педагогічна освіта принципово змінює підходи щодо формулювання кваліфікаційних вимог до випускника вищого навчального закладу на основі компетентнісного підходу, оскільки саме компетентність, на думку багатьох міжнародних експертів, є тим індикатором, що дозволяє визначати готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності, активної участі в життєдіяльності суспільства [2, с.3].

При цьому, як слушно наголошує Д.Єрмаков, «онтологічна сутність компетентності зумовлена такою взаємодією людини зі світом, за якої він переживається як здатний задовольнити широкий спектр потреб і стає значущим для людини, а людина відчуває себе володарем можливостей щодо освоєння і перетворення значимого для себе світу, що є метою і засобом розвитку. Компетентність є змістовою домінантою буття особистості, потребує виходу на більш високий рівень ментальної організації – самостворюючої, коли індивіди можуть бути авторами свого життя, а не грати за чужим сценарієм» [3, с.20].

Аналіз досліджень засвідчує, що у полі зору науковців перебувають питання сутнісної характеристики екологічної компетентності та основні підходи до її формування (А. Вітинська, Г. Гойдаш, Л.Лук'янова та ін.), проблематика виявлення й аналізу професіогенних чинників ризику, що впливають на погіршення психічного і фізичного здоров'я вчителів (О.Васильєв, О.Дубнов, О.Кочерга, Г.Мітін, М.Смірнов, Л.Шевельов, М.Федорцев та ін.). Екологічна компетентність особистості та її розвиток є предметом психолого-педагогічних розвідок (Д.Єрмакова, Л.Лук'янова, О.Максимович, А.Нестерова,

Н.Пустовіт, Л.Руденко, Л.Титаренко, С.Шмалей та ін. Окремі аспекти формування екологічної культури учнів і студентів педагогічних навчальних закладів досліджуються О.Король, Т.Кузнецовою, С.Либідь, Г.Пустовітом, Г.Тарасенко, М.Швед та ін. Однак попри значний інтерес науковців проблема формування екологічної компетентності майбутнього вчителя як у теоретичній, так і в практичній площині, на наш погляд, залишається малодослідженою.

Мета статті – проаналізувати деякі аспекти проблеми формування екологічної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Поза сумнівом, екологічна освіта сьогодні потребує особливої уваги. Нинішня соціокультурна і екологічна ситуація суттєво змінює роль і значення вчителя у подоланні екологічної кризи, підвищуючи міру його відповідальності за результати екологічної освіти підростаючого покоління. Конструктивним у контексті окресленої проблеми нам видається твердження О.Рогової щодо необхідності включення імперативів системного екологічного мислення у зміст загальнопрофесійного і професійного блоків фахової підготовки педагогів, оскільки «будь-яка професійна діяльність у даний час розглядається з позиції впливу на природу і екосистеми різних рівнів, на зміну навколишнього середовища і вимог раціонального природокористування...чим створюється база для визначення загальної екологічної складової професійної діяльності...» [4, с.15].

Нам імпонує думка щодо необхідності дотримуватися змістовно-функційного, акмеологічного підходу до визначення сутності екологічної компетентності фахівця, і зокрема майбутнього педагога: «Екологічна компетентність може бути представлена як іманентний компонент високого рівня професіоналізму спеціаліста, незалежно від його фахової орієнтації, включаючи знання, що дозволяють робити висновок про сферу професійної діяльності з урахуванням екологічного аспекту, а також якості особистості, які дають право спеціалісту здійснювати професійну діяльність із позиції її екологічної доцільності (екологоорієнтовану професійну діяльність)» [5, с.61].

Існує думка (І.Суравегіна, Н.Реймерс, Б.Ліхачов та ін.), що у регуляції взаємовідносин людини з природним середовищем, встановленні рівноваги у системі «особистість – природа» важливого значення набуває формування екологічної свідомості як сукупності поглядів, теорій та емоцій, що відображають проблему співвідношення суспільства і природи в плані оптимального їх вирішення відповідно до конкретних потреб суспільства та можливостей природи (Е.Гірусов). Досить часто, з практичної точки зору, екологічну свідомість визначають як усвідомлення людиною (суспільством) загострення екологічної ситуації та негативних наслідків розвитку екологічної кризи; вміння та звичку діяти по відношенню до природи так, щоб не порушувати зв'язків та колообігів природного середовища; сприяти покращенню та охороні довкілля заради не лише нинішнього, але й майбутніх поколінь.

При цьому С.Дерябо та В.Ясвіна виокремлюють антропоцентричний та екоцентричний її різновиди, наголошуючи: важливе значення для формування екологічної компетентності має саме екоцентрична екологічна свідомість, що забезпечує розуміння особистістю суті екологічних проблем, їх природи і джерел розвитку, усвідомлення ролі й можливостей екологічної освіти у розв'язанні екологічних проблем; потреба особисто брати участь у природоохоронних заходах, моральна відповідальність у стосунках із природою; вміння проводити просвітницьку роботу [6, с.12]. На противагу екоцентричній, антропоцентрична екологічна свідомість характеризується протиставленням людини, як найвищої цінності, і природи як її власності; природа розглядається як об'єкт односторонньої дії людини; характер мотивів і цілей взаємодії людини і природи носить прагматичний характер [6, с. 7-8].

У процесі формування екологічної компетентності пріоритетним є усвідомлення особистістю власної причетності до виникнення і вирішення екологічних проблем як підґрунтя становлення її екологічної позиції [7] щодо діяльності зі збереження довкілля. Така екологічна діяльність, за твердженням А.Урсула, «включає в себе усі види і форми

діяльності людей, пов'язаних із раціональним вирішенням екологічної проблеми, екологізацією суспільного виробництва і всієї соціальної діяльності» [8], тобто охоплює різні види діяльності людини як у матеріальній, так і в ідеальній сферах, пов'язаних із пізнанням, освоєнням, перетворенням і збереженням навколишнього середовища.

Ми солідарні з думкою О.Пруцакової, згідно якої основу екологічної компетентності складають знання, що належать до інформаційно-пізнавальної складової екологічної культури [7] як регулятора людської діяльності. Екологічна культура за своєю суттю є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. За змістом її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому їй природному світі [9, с.115].

Із таких позицій суттєвим нам видається розгляд О.Максимович та О.Стефанків [10] набуття екологічної компетентності особистістю (як дотримання нею системи нормативних вимог для вирішення екологічних проблем щодо збереження і охорони довкілля) як одного з етапів формування екологічної культури. При цьому екологічна культура визначається науковцями як виховання розуміння усвідомлення важливості, актуальності сучасних екологічних проблем держави і світу, відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах із довкіллям, виховання любові до природи, подолання споживацького ставлення до неї, розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на різних рівнях (місцевому, регіональному, державному і глобальному), творча свідомість людей у процесі освоєння та збереження життєво необхідних вартостей природного середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки, виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження [10]. Відтак, очевидним є тісний зв'язок між поняттями «екологічна культура» та «екологічна компетентність».

Щодо співвідношення окреслених понять вартісним є висновок, зроблений авторами навчально-методичного посібника «Формування екологічної компетентності школярів» [11], про складність їх взаємозв'язку, що виходить за межі причинно-наслідкового. За твердженням науковців, поняття «компетентність» акцентує увагу на предметно-дієвому компоненті, що передбачає оволодіння комплексною процедурою застосування знань і вмінь для розв'язання актуальних, зокрема екологічних завдань; інтегрує внутрішні і зовнішні компоненти поведінки, відображаючи не тільки знання про те, як діяти, а й конкретні вміння застосування цих знань у певній ситуації. Формування компетентності орієнтує на вироблення власних моделей поведінки в різних ситуаціях, їхню авторську апробацію, адаптацію до ціннісних орієнтацій особистості. Екологічна ж культура не прив'язана до ситуації, оскільки може розглядатись як духовна основа, ціннісно-світоглядний орієнтир, що визначає вибір рішення, спрямованість дії, а компетентність конкретизує і матеріалізує культуру в умовах певної ситуації. З іншого боку, компетентність узагальнює діяльнісно-практичні компоненти екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях, різноманітних уміннях, цінностях і переконаннях, вольових якостях особистості [11, с.10].

Зауважимо, що формування екологічної компетентності майбутнього педагога базується на розвитку його вмінь не тільки послуговуватися готовими, сформованими у різних освітніх галузях предметними знаннями та загальнонавчальними вміннями, але й спроможності використовувати їх у різних поєднаннях, змінюючи, комбінуючи в новій соціально-екологічній проблемній педагогічній ситуації, виявляючи при цьому вміння самостійно обирати варіант дії, приймати рішення й бути готовим нести за нього відповідальність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, цілком правомірно стверджувати, що екологічна компетентність є важливим показником якості професійної підготовки майбутнього педагога. Це дозволить сформувати особистість, якій належатиме майбутнє, вільне від екологічних проблем. Лише формування екологічно свідомої, екологічно компетентної людини майбутнього з високим рівнем екологічної культури і поведінки забезпечить збереження природних умов існування цивілізації на шляху

екорозвитку. *Перспективи подальших наукових розвідок* убачаємо у розробленні технологій екологізації змісту фахової підготовки майбутнього вчителя, зокрема початкової школи.

Джерела та література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
2. Гуренкова О.В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання: автореф. дис. ... к.п.н.: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О.В.Гуренкова. – Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України, К. – 2009. – 20с.
3. Ермаков Д.С. Педагогическая концепция формирования экологической компетентности учащихся: автореф. дис. ... д.п.н.: 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / Д.С.Ермаков. – М., 2009. – 45с.
4. Роговая О.Г. Становление эколого-педагогической компетентности специалиста в области образования: автореф. дис. ... д.п.н.: 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / О.Г.Роговая. – СПб, 2007. – 45с.
5. Глазачева А.О. Экологическая компетентность будущего специалиста в пространстве дизайн-образования / А.О.Глазачева, А.В.Гагарин, С.Н.Глазачев: уч. пособие. – М., 2011. – С.61.
6. Дерябо С.Д. Экологическая психология и педагогика / С.Д. Дерябо, В.А.Ясвин. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 476с.
7. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. – Київ, 2005. – Вип.8. – Кн.2. – С. 16 – 19.
8. Урсул А.Д. О понятии «экологическая деятельность» / А.Д.Урсул // Философские науки. 1986. – №1. – С.35 – 42.
9. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: курс лекцій / О.І. Салтовський . – К., 1997. – С. 105 –116.
10. Стефанків О.М., Максимович О.М. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія / Стефанків О.М., Максимович О.М. – Івано-Франківськ: Сімік, 2012. – 180с.
11. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н.А.Пустовіт, О.Л.Пруцакова, Л.Д.Руденко, О.О.Колонькова. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64с.

References

1. Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainiski perspektvyv: Biblioteka z osvitnoi polityky / Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. – K.: «K.I.S.», 2004. – 112 s.
2. Hurenkova O.V. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv vodnoho transportu v umovakh kredytno-modulnoi systemy navchannia: avtoref. dys. ... k.p.n.: 13.00.04 – «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / O.V.Hurenkova. – Instytut pedahohichnoi osvity ta osvity doroslykh APN Ukrainy, K. – 2009. – 20s.
3. Ermakov D.S. Pedagogicheskaya kontseptsiya formirovaniya ekologicheskoy kompetentnosti uchaschihsya: avtoref. dis. ... d.p.n.: 13.00.08 – «Teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya» / D.S.Ermakov. – M., 2009. – 45s.
4. Rogovaya O.G. Stanovlenie ekologo-pedagogicheskoy kompetentnosti spetsialista v oblasti obrazovaniya: avtoref. dis. ... d.p.n.: 13.00.08 – «Teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya» / O.G.Rogovaya. – SPb, 2007. – 45s.
5. Glazacheva A.O. Ekologicheskaya kompetentnost buduschego spetsialista v prostranstve dizayn-obrazovaniya / A.O.Glazacheva, A.V.Gagarin, S.N.Glazachev: uch. posobie. – M., 2011. – S.61.
6. Deryabo S.D. Ekologicheskaya psihologiya i pedagogika / S.D. Deryabo, V.A.Yasvin. – Rostov n/D.: Feniks, 1996. – 476s.
7. Prutsakova O.L. Sutnist ta vydy ekolohichnoi kompetentnosti osobystosti // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Zb. nauk. prats. – Kyiv, 2005. – Vyp.8. – Kн.2. – S. 16-19.
8. Ursul A.D. O ponyatii «ekologicheskaya deyatelnost» / A.D.Ursul // Filosofskie nauki. 1986. – №1. – S.35 –42.
9. Saltovskiy O.I. Osnovy sotsialnoi ekolohii: kurs lektsii / O.I. Saltovskiy . – K., 1997. – S. 105-116.
10. Stefankiv O.M., Maksymovych O.M. Ratsionalizatsiia pryrodokorystuvannia v APK ta formuvannia ekolohichnoi svidomosti naseleennia: monohrafiia / Stefankiv O.M., Maksymovych O.M. – Ivano-Frankivsk: Simyk, 2012. – 180s.
11. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv: nauk.-metod. posibnyk / N.A.Pustovit, O.L.Prutsakova, L.D.Rudenko, O.O.Kolonkova. – K.: «Pedahohichna dumka», 2008. – 64s.

Раиса Прима, Руслана Рославец, Светлана Орлова. К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ. В статье проанализированы некоторые аспекты проблемы формирования экологической компетентности будущего учителя с позиции его роли и значения в преодолении экологического кризиса, повышения меры ответственности за результаты

экологического образования подрастающего поколения. Акцентируется внимание на необходимости соблюдения содержательно-функционального, акмеологического подхода к определению сущности экологической компетентности будущего педагога. Подчеркивается важное значение для формирования экологической компетентности эгоцентрического экологического сознания, обеспечивающего понимание личностью сущности экологических проблем, их природы и источников развития, осознание роли и возможностей экологического образования в решении экологических проблем; потребности лично участвовать в природоохранных мероприятиях, моральной ответственности в отношении с природой; умения проводить просветительскую деятельность. Уточнено соотношение понятий «экологическая культура» и «экологическая компетентность».

Ключовые слова: экологическая деятельность, экологическая компетентность, экологическая культура, экологическое образование, экологическое сознание, будущий учитель.

Raisa Prima, Ruslana Roslawec, Svetlana Orlova. THE QUESTION OF FORMATION OF ECOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS. The article analyzes some aspects of forming of the ecological competence of the future teacher from the viewpoint of changing his role and importance in overcoming of ecological crisis, and increasing of the responsibility over the results of ecological education of the future generation. The attention is accented on the necessity of keeping semantic functional acmeological approach to the definition of the essence of ecological competence of future teacher. It is stressed on a significance of the formation of the ecological competence, ecocentral environmental consciousness, which provides the understanding of the essence of ecological problem by the personality, its nature and sources of development, the perception of the role and possibilities of ecological education in solving ecological problems, the need to take part in nature protection activities, moral responsibility of the environmental protection; the ability to conduct enlightening work. The correlation of the concepts 'ecological culture' and 'ecological competence' are précised

Key words: ecological activity, ecological competence, ecological culture, ecological education, environmental consciousness, future teacher.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2017 р.

УДК 378.14

Людмила Стасюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ¹

У статті розкриваються сучасні наукові підходи до підготовки майбутніх вихователів до роботи у дошкільному навчальному закладі. Автор наголошує на формуванні педагогічної культури педагога, яка буде використовуватися фахівцем у професійній діяльності або спрямованість на формування в нього готовності до роботи, яка виступає як результат педагогічної етики.

Обґрунтовується необхідність наявності в майбутніх вихователів системи знань про основні критерії вихованості особистості, які б забезпечили формування педагогічної культури майбутнього фахівця дошкільного навчального закладу та сформованих на належному рівні особистісних якостей, що забезпечить позитивне ставлення вихователя до своєї професії, дозволить педагогу проводити ефективну навчально-виховну роботу з дітьми.

Сучасний стан розвитку суспільства визначає ряд вимог до вольових індивідуальних рис особистості, її певних якостей як спеціаліста. Щоб досягти успіху в оволодінні знаннями та уміннями з обраної спеціальності, студенту необхідно розвивати ще й такі ділові якості як вміння працювати, швидко орієнтуватися у вимогах на ринку праці, приймати рішення відповідно до поставлених вимог та даної ситуації, готовність вдосконалювати свої знання інноваційними технологіями та професійними навичками.

Педагогічна культура вихователя дає можливість якісному розвитку взаємин в інших сферах його суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Вона регулюється такими етичними вимогами, як свідомий вибір професії, усвідомлення її важливості для розвитку суспільства; педагогічне покликання; прагнення до розвитку і саморозвитку професійних та особистісних якостей; адекватність професійних можливостей суспільним вимогам і запитам, інтелектуальному і соціальному розвитку дітей дошкільного віку; піклування про професійний імідж.

Ключові слова: педагогічна культура, педагогічна етика, професійно-педагогічні якості, вихованість, гуманізм, толерантність.